İslam inancı, putlaştırılabilecek kimselerin tasvirlerinden şiddetle kaçınmıştır. Bu sebeple, bir kaç asılsız minyatür dışında hiç kimse Rasûlullah'ın resmini çizmeye cesaret edememiştir. Hıristiyan âleminde Hz. İsa için uygulandığı gibi hayalî bir resim yapmaktansa, sahih tariflerden hareketle İslam Peygamberini hilyesinden öğrenip anlatmak; her inananın, gönlünde beliren şekliyle yaratılmışların bu en yücesini tasavvur ederek bağlanmasına vesile olmaktadır. Bu ise, putları yıkan bir iman anlayışı için elbette daha gerçekçidir.

"Süs, ziynet" manasının yani sıra "hilkat, suret, sıfat" manalarını da taşıyan hilye kelimesi, hilye-i saadet veya hilye-i nebevî terkipleriyle daha tamamlayıcı bir mahiyet kazanmaktadır. Eskiden beri göğüs cebinde bir hürmet nişanesi olarak taşınmak için, gündelik el yazısı veya nesih hattı ile küçük çapta yazılan bu metnin, kaynaklarda yer almamakla beraber, ilk defa olarak hüsn-i hattın önde gelen isimlerinden Hafız Osman Efendi (öl. 1110/1698) eliyle levha şeklinde yazılmış bulunduğu kabul edilmektedir. Eski hattatlardan gelen bu konudaki sözlü rivayetler, bilinen hilye şeklinin benzeri hiç bir levha çalışmasına anılan hat üstadından önce rastlanmayışı; Hafız Osman'ın ise hem bu biçimi denemek, hem de farklı hilye metinlerini araştırıp bulmak ve bunu yazmak hususundaki sanatkârca gayretinin kesinlikle belirlenişi, bu kanaatin doğruluk payını artırmaktadır. Hilye levhalarının tarihî gelişimine geçmeden, en yaygın olan şekline göre tasarlanmış bölümleri incelenirse:

Hafız Osman hilye için yaygın olan bu biçimi geliştirmeden önce, katlanarak göğüs üzerindeki cepte taşınabilecek boyda ve yalnız nesih hattıyla Türkçe mealli hilyeler yazmıştır. Şimdiye kadar üçüyle karşılaştığımız bu hilyelerden birinde 1079/1668 tarihi görülmekte, hattatımızın daha 26-27 yaşlarındayken hilye yazmaya başladığı belirlenmektedir. 22x14 cm. ebadında dört sütun üzerine tertiplenmiş olan ve Arapça bilmeyen Osmanlı Müslümanına hitap edebilmek bakımından isabeti bulunan bu hilyede asli metin düz satır halinde, Türkçe meal ise çok daha ince nesih hattıyla -düz satırı üçgene tamamlayacak verev satırlarla- yazılmıştır. Üç yüz yıldan fazla bir zaman öncesine ait olan ve Hafız Osman'ın ravisini belirtmediği bu hilyenin meal kısmı -devrinin diliyle- şöyledir; "Mübarek alnı açık idi. Mübarek sakalı değirmi idi. Mübarek sakalına ak düşmüş idi. Mübarek gözleri kara idi. Bazılar eyitti: Ela gözlü idi. Bazılar eyitti: Aka mail idi. Bazılar eyitti: Sarıya mail idi. Mübarek kaşları açık idi. İnce kaşlı ve tatlı dilli idi. Mübarek dişleri seyrek idi. Mübarek burnu yüce idi. Buğday tenli idi, derler. Mübarek kulakları küçük idi. Mübarek damarları ince idi. Mübarek yüzü ve sakalı değirmi idi. Mübarek alnı geyn (geniş) idi. Mübarek elleri uzun idi. Mübarek boyu mevzun idi. Mübarek kadleri orta idi. Mübarek parmakları ince idi. Mübarek beden-i şeriflerinde kıl yoğ idi. İlla bir hat var idi, mübarek göğsünden mübarek göbeğine varınca iki omuzu mabeyninde, mühr-i nübüvvet var idi. Ol mühr-i nübüvvetin, karnında yazılmıştı."

Bu ilk hilye tertibinden sonra Hafız Osman, yüzyıllarca devam edecek olan en yaygın hilye biçimine geçişinde Hz. Ali rivayetinin sadece asli metnini yazmaya başlamıştır. Bu rivayetin meali de şöyledir: "Hz. Ali, Hz. Peygamber'i vasfettiği zaman şöyle buyurdu: Hz. Peygamber'in boyu ne çok kısa, ne de çok uzundu, orta boyluydu. Ne kıvırcık kısa, ne de düz uzun saçlıydı; saçı, kıvırcıkla düz arası idi. Değirmi yüzlü, duru beyaz tenli, iri ve siyah gözlü, uzun kirpikliydi.

İri kemikli ve geniş omuzluydu. Göğsü, ortadan karnına kadar kılsızdı. İki avucu ve tabanları dolgundu. Yürüdüğü zaman, sanki yokuş aşağı iner gibi rahatlıkla ilerlerdi. Sağına ve soluna baktığında, bütün vücuduyla dönerdi. İki omuzu arasında 'nübüvvet mührü' vardı. Bu, onun sonuncu peygamber oluşunun nişanesi idi. O, insanların en cömert gönüllüsü, en doğru sözlüsü, en yumuşak huylusu ve en arkadaş canlısı idi. Kendilerini ansızın görenler, O'nun heybeti karşısında sarsıntı geçirirler; fakat üstün vasıflarını bilerek sohbetinde bulunanlar ise, O'nu her şeyden çok severlerdi. O'nun üstünlüklerini ve güzelliklerini tanıtmaya çalışan kimse: 'Ben, gerek O'ndan ve gerekse O'ndan sonra, Rasûlullah (sav) gibi birisini görmedim' demek suretiyle O'nu tanıtmak hususundaki aczini ve yetersizliğini itiraf ederdi. Allah'ın salat ve selamı onun üzerine olsun."

Hilyenin bu biçimi, bazen cebe sığabilmesi için üçe katlanabilir boyda ve katlanma yerleri deri yahut bez şerit yapıştırılarak takviye edilmiş murakkaa tarzında yazıldığı gibi, ahşap üzerine yapıştırılmış daha büyük boylu levha hilyeler de mevcuttur. Lakin ağaç kurtları böyle hilyeler üstünde delikler açarak onları harap etmişler; ayrıca o devirlerde üzerine cam geçirilmeyen bu hilyeler, aydınlatmada kullanılan yağ kandillerinin isiyle aşırı derecede kararmışlardır. Hafız Osman hilyenin bu şekline geçtikten sonra, bazen asıl metni kısaltarak göbek kısmına sığdırmış, etekte ise yine aynı kalemle Türkçe:

"Kametin ey bûstân-ı lâmekân pîrâyesi Nûrdan bir servdir, düşmez zemine sayesi" beytini yazmıştır. Hafız Osman'ın ömrünün sonlarında (1109/1697) yazdığı bilinen Hz. Ali rivayeti metinden başka, aynı biçimde ve cep için üçe katlanacak murakkaa şeklinde Ümm-i Ma'bed (hicret yolunda Hz. Peygamber'le karşılaşıp konuşan bir kadıncağız) rivayeti hilyesi de görülmüştür. Bu hilyenin meali de şöyledir;

"Aydın yüzlü ve güzel yaradılışlı idi; şişman olmadığı gibi zayıf ve ince de değildi. Gözlerinin siyahı ve beyazı birbirinden iyice ayrılmıştı. Saçı ile kirpik ve bıyıklarındaki kıllar gümrahtı. Sesi kalındı. Sustuğu zaman vakarlı, konuştuğu zaman da heybetli idi. Uzaktan bakıldığında insanların en güzeli ve en sevimlisi görünümündeydi; yakından bakıldığında da tatlı ve hoş bir görünüşü vardı. Çok tatlı konuşuyordu. Orta boylu idi; bakan kimse, ne kısa ne de uzun olduğunu hissederdi. Üç kişinin arasında en güzel görüneni ve nur yüzlü olanıydı. Arkadaşları, ortalarına almış durumda hep O'nu dinlerler; buyurduğu zaman da hemen buyruğunu yerine getirirlerdi. Konuşması tok ve kararlı idi."

Hafız Osman, hilyelerinde besmele ve âyet için sülüs, metin kısmı için nesih, imza için de nesih veya rıka' (icazet) yazılarını kullanmış, besmele için bazen muhakkak hattını da tercih etmiştir. Hafız Osman sonrası, işte bu biçimiyle yeni hattat nesillerine intikal eden hilye yazıcılığı,

sanatkarın ibda' kabiliyetine göre farklılıklar göstermektedir. Bu cümleden olarak, mesela Yedikuleli Abdullah (öl. 1144/1731), Şekerzâde Mehmed (öl. 1166/1752). Mustafa Rakım (öl. 1241/1826), Abdülkâdir Şükri (öl. 1221/1806), Mahmud Celaleddin (öl. 1245/1829), Esma İbret Hanım (XIX. yüzyıl) kendilerine has biçimde hilyeler bırakmışlardır. XIX. yüzyılda büyük ebatlı kağıt imali arttığından hilyeler de çok daha büyük boyda yazılmaya başlanmış; saray ve konakların baş odalarının geniş duvarlarında layık oldukları mevkii almışlardır. Bu hilyeler artık ahşap yerine hususi mukavvalarına yapıştırıldığı cihetle, zamanımıza sağlam olarak erişmişlerdir. Büyük ebatlı hilye yazmayı, her boyda olmak üzere 200 civarında hilye yazmış bulunan Kadıasker Mustafa İzzet Efendi (öl. 1293/1876) başlatmış, tabiidir ki sülüs-muhakkak ve nesih yazıları da böyle hilyelerde celi vasfını kazanmıştır. Yine fazla hilye yazanlardan Hasan Rıza Efendi (öl. 1330/1920) ise büyük ebatlı hilyelerinin etek kısmı altına celi sülüsle "Sen olmasaydın, ben bu âlemleri yaratmazdım." kudsi hadisini de ilave ederek hilye boyunu 2 m.'nin üstüne çıkarmıştır. Yine büyük boy hilye yazanlardan, Fehmi Efendi (öl. 1333/1915) metin kısmında sülüs kullandığı gibi, hilyelerinde gubârî denilen çok ince yazıya da büyük bir ustalıkla yer vererek bunlarla çiçek motifleri resmetmiştir. Hat sanatında hilye şekli, namlı hattatlarca, "aşere-i mucizat"ın (Hz. Peygamber'in on mucizesi) ve ayrıca taun (veba) duasının yazılmasında da denenmiştir.

Prof. Dr. M. Uğur Derman
Kaynak: *sonpeygamber.info*